

ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ

Ὁ κ. Ἀλέξανδρος Βαμβέτσος ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Ὁ Παρνασσός», προοιμιαζόμενος τὴν τελεσθεῖσαν λαμπρὰν ἑορτὴν ἐπὶ τῇ συμπληρώσει Ὀγδοηκονταετηρίδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ τῆς ἐνσωματώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος, κατόπιν δουλείας 461 ἐτῶν καὶ πολυαιμάκτων ἀγῶνων καὶ θυσιῶν.

Μετὰ μεγάλης λαμπρότητος καὶ ἐπισημότητος, παρουσία ἐκπροσώπων τῆς Κυβερνήσεως, τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Στρατοῦ καὶ πνευματικῶν παραγόντων καὶ πλήθους κόσμου ἐτελέσθη εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Ὁ Παρνασσός» ἐν Ἀθήναις τὴν 20^{ήν} Μαΐου 1962 ὁ ἑορτασμός τῆς ὀγδοηκονταετηρίδος ἀπὸ τῆς Ἑνώσεως τῆς Θεσσαλίας μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Τὸν διακεκριμένον ὁμιλητὴν, καθηγητὴν τῆς Νεωτέρας Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Θεσσαλὸν κ. Ἀπόστολον Βακαλόπουλον, παρουσίασεν εἰς τὸ ἀκροατήριον δι' ἐμπνευσμένης ὁμιλίας του ὁ Πρόεδρος τοῦ τμήματος Διαλέξεων τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν διαπρεπῆς νομομαθῆς κ. Ἀλέξανδρος Βαμβέτσος, ἐξάρας τὴν σημασίαν τῶν ἑορτῶν καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ ὁμιλητοῦ.

Ἐν μέσῳ αὐτῆς τῆς Πανηγυρικῆς ἀτμοσφαιρας, τῶν πατριωτικῶν ἐξάρσεων καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὴν ὁποίαν ἐλάμπρυναν καὶ ἐθέρμαναν ἡ παρουσία τόσων ἐπισήμων, ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, Πολιτικῶν καὶ Στρατιωτικῶν καὶ διακεκριμένων ἄλλων προσωπικοτήτων τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐν γένει κόσμου — Θεσσαλῶν καὶ μὴ — ἐξ ὅλων τῶν τάξεων, ὁ ἐντεταλμένος ἐκ μέρους τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν διακεκριμένος ὁμιλητῆς τῆς ἡμέρας καθηγητῆς κ. Ἀπόστολος Βακαλόπουλος διαδεχθεὶς εἰς τὸ βῆμα τὸν κ. Ἀλέξανδρον Βαμβέτσον, ἤρχισεν τὴν θαυμασίαν καὶ ἐμπεριστατωμένην ἀληθῶς ὁμιλίαν του, ἀναπτύξας τὸ νόημα καὶ τὴν σημασίαν πού ἐνέχει τὸ ἑορταζόμενον γεγονός τῆς ἱστορικῆς ἐπετείου — τῶν ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλικῆς Πατρίδος καὶ ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος — ὡς καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μακραιώνος δουλείας.

*

ΑΘΗΝΑΙ

Ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, οἱ Θεσσαλοὶ Ἀρχιερεῖς, ἀντιπρόσωποι τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ πλῆθος κόσμον παρακολουθοῦν τὸν ὁμιλοῦντα πρόεδρον τοῦ τμήματος διαλέξεων κ. Ἀλέξανδρον Βαμβέτσον εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Ὁ Παρνασσός».

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

Σεβασμιώτατοι,
Κύριοι Ὑπουργοί,
Κύριοι Βουλευταί,
Κύριοι Ἐκπρόσωποι τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων,

Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τὸν κ. Ἀλ. Βαμβέτσο γιὰ τὰ καλά του λόγια, μὲ τὰ ὁποῖα μὲ παρουσιάζει ἔμπρὸς σ' ἓνα τόσο εὐρὺ κοινὸ ἀπὸ ὀνομαστούς ἑκπροσώπους τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τῆς χώρας μας, ἀπὸ ἐκλεκτοὺς συμπατριῶτες καὶ ἄλλους φιλίστερους.

Ἡ τιμητικὴ πρόσκληση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς «Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν» ποὺ μ' ἔφερε ἀπὸ τὸ ἀπομονωμένο καὶ σιωπηλὸ Ἱστορικὸ Σπουδαστήριον τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονικῆς στὸ σεμνὸ καὶ ἱστορικὸ τοῦτο βῆμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο τόσο σπουδαῖοι ἄνδρες τοῦ Πανελληνίου ἐμίλησαν, μὲ πλημμυρίζει ἀπὸ αἰσθήματα δέους.

Ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴ αὐτὴ κατάσταση φαίνεται νὰ μὲ ἀπολυτρώνῃ μόνον ἡ θετικὴ ἱστορικὴ ὕλη, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ σκελετὸ τοῦ πανηγυρικοῦ μου, ἡ ὕλη ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιλάβῃ, ἀλλὰ μόνον ν' ἀντιφεγγίῃ μέσα τῆς τὸ ζωογόνου πνεύμα τῶν ἰδεῶν ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν πλούσια ψυχὴ τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τουρκοκρατίας.

Τὸ πέρασμα τοῦ ἑλληνισμοῦ κάτω ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, ἡ προσαρμογὴ του στὶς νέες συνθήκας ζωῆς, καθὼς καὶ ἡ μετάθεσις τοῦ κέντρου τοῦ βάρους του ἀπὸ τὶς ἀνατολικὰς χῶρας στὶς δυτικὰς εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ ἐνδιαφέρουσες σελίδες τῆς νέας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἡ τραγωδία τοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ τὴ συνεχῆ ἐξάπλωσι τῶν Τούρκων καὶ μὲ τὴ δημιουργίαν πολιτικῆς ἀνωμαλίας καὶ θλιβερῶν ὄρων διαβίωσης δὲν ἔληξε μὲ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῶν ἄλλων ὑπολειμμάτων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ ἐξακολούθησε καὶ στοὺς μετέπειτα δύο αἰῶνες, τοὺς πιὸ σκοτεινοὺς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἡ μαρτυρικὴ πορεία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὸ φοβερὸ κατήφορον τῆς ἐξουθένωσης καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ συνεχίζεται. Ὁ ὀρίζοντάς του παρουσιάζεται κλειστὸς καὶ ὁ καταποντισμὸς του βέβαιος. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἀγωνία τῶν ναυαγῶν τοῦ Βυζαντίου νὰ περισώσουν τὴν ἔθνικὴ ὄντοτητα καὶ τὴ θρησκείαν τους, ἐνῶ οἱ Τούρκοι παγιάνουν τὸ κατακτητικὸν τους ἔργον.

ΑΘΗΝΑΙ

Οἱ Θεσσαλοὶ Ἱεράρχαι μετὰ τοῦ σεβασμιωτάτου ἐπισκόπου Θυμακοῦ κ. Χρυσοστόμου, ἐκπροσώπου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χρυσοστόμου, παρακολουθοῦντες τὸν πανηγυρικὸν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ «Παρνασσοῦ», κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς ὀγδοηκοσθετηρίδος.

Πῶς ἀντέδρασαν τότε οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας ἔμπρὸς στὴ μεγάλη ἐκείνη ἔθνικὴ κρίσιν;

Καὶ ὁ πιὸ νηφάλιος ἀκόμη ἐρευνητὴς καὶ μελετητὴς τῆς ἱστορίας δοκιμάζει μεγάλη συγκίνηση, ὅταν μελετᾷ τὴν στάσιν τῶν κατοίκων τῆς ἀπέναντι τοῦ μεγάλου ἀγαθοῦ τῶν ἀνθρώπων, ἀπέναντι τῆς ἐλευθερίας, ὅταν μελετᾷ τὴν ἀσίγαστη ἀντίστασίν τους ἐναντίον τῶν κατακτητῶν. Τώρα τὸ λίκνον τῶν ἐλευθέρων κατοίκων τῆς Θεσσαλίας εἶναι τὰ βουνά. Σφαιερὸς εἶναι ὁ συνηθισμένος ταυτισμὸς τῆς Θεσσαλίας μὲ τὴν ξακουστὴ εὐφορὴν πεδιάδα τῆς. Θεσσαλία εἶναι πρὸ πάντων τὰ μεγάλα τῆς βουνά καὶ οἱ ὄρεινές τῆς περιοχῆς, ποὺ τὴ στεφανώνουν ἀπὸ παντοῦ. Σ' αὐτὰς εὗρισκαν ἄσυλον οἱ πεδῖνοι πληθυσμοὶ σὲ ἐποχὰς ποὺ κατέκλυζαν τὴ χώρα τους οἱ ἐπιδρομεῖς. Τὸ στεφάνι τῶν βουνῶν τῆς δὲν βρῆκε ἀκόμη τὸν ἐπικὸ τραγουδιστὴν του.

Πολὺ λίγοι ἀσφαλῶς Ἕλληνες, ἀτενίζοντας τὰ βουνά μας καὶ ἀπορροφημένοι ἀπὸ τὴ γοητεία τους, θ' ἀναλογιστῆκαν πῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς δεσμοὺς τῆς φυσικολατρίας, ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, πολὺ πιὸ στενοί, ποὺ ἐνώνουν τοὺς μεγάλους ὄρεινους ὄγκους τῆς χώρας μας μὲ τὴν ἴδιαν τὴν ὑπαρξὴν μας καὶ μὲ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἠθικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἔθνους μας. Γιατὶ οἱ νομιζόμενοι αὐτοὶ ἄψυχοι ὄγκοι στὶς κρίσιμες στιγμὰς τοῦ ἔθνους, ὅπως μᾶς ἀφηγοῦνται πᾶμπολλα δημοτικὰ τραγούδια, ἔδειξαν συμπάθειαν πρὸς τοὺς καταδιωγμένους πατέρες μας, τοὺς καλοδέχθηκαν, τοὺς ἔκρυσαν μέσα στοὺς μυστικούς κόλπους των καὶ τοὺς ἔσωσαν. Τότε ὅλος ἐκεῖνος ὁ κόσμος τῶν βουνῶν μεταμορφώθηκε σὰν ἀπὸ μαγικὸ χέρι, ἀπέκτησε λαλιὰ καὶ μίλησε, οἱ κορυφῆς, οἱ ραχοῦλες, οἱ λόγγοι, οἱ βρύσες, τ' ἀγρίμια, τὰ δένδρα, τὰ πουλιά. Οἱ ὄρεινές περιοχῆς ἔγιναν ἡ κατοικία τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων καὶ ὁ καθαρὸς βουνίσσιος ἀέρας τοὺς ἀναζωογόνησε καὶ τοὺς ἀναγέννησε.

Ποῖα εἶναι ἡ σημασία τῶν ἐπιδράσεων τοῦ φυσικοῦ ἐκείνου περιβάλλοντος στὴν ψυχολογίαν τῶν νέων Ἑλλήνων μᾶς ἀφήνει νὰ τὸ ἐννοήσουμε ξένος περιηγητὴς, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴ διάρκειαν τῶν ἀγώνων τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς: «Ὀλῆ ἡ Ἑλλάδα, γράφει, μὲ τὰ πολυάριθμα βουνά τῆς, μὲ τὰ τρομακτικὰ φαράγγια, μὲ τὶς πᾶμπολλες ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους τῆς, ποὺ κατατέμνεται παντοῦ, φαίνεται προορισμένη νὰ εἶναι λίκνον ἐλευθέρων ἀνθρώπων»¹.

1. H. L a u e r g n e: Souvenirs de la Grèce pendant la campagne de 1825, Paris 1826, σ. 206-207.

ΑΘΗΝΑΙ

Ὁ Θεσσαλός Καθηγητής τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ἀπόστολος Βακαλόπουλος ἀπαγγέλλων τὸν πανηγυρικὸν τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 80ετηρίδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Ὁ Παρνασσός». Τὸν ἐκλεκτὸν ὁμιλητὴν παρηκολούθησαν πλῆθος ἐπισήμων καὶ ἐπιστημόνων.

*

Γιὰ πρώτη φορά κατὰ τὴν ἐξάπλωση τῶν Τούρκων παρατηρεῖται μιὰ τόσο ζωηρὴ τάση τῶν κατοίκων τῆς γιὰ φυγὴ καὶ σωτηρία πρὸς ἀσφαλέστερα μέρη, καὶ μιὰ μετὰ τὴν ἐκτόπιση τῶν πληθυσμῶν σὲ τόσο σημαντικὴ ἔκταση, γιὰτὶ σὲ καμιὰ ἀσφαλῶς περίοδο τῆς ἱστορίας τοῦ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν ἔφτασε τόσο κοντὰ στὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς, ὅσο κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἄν ἐξαιρέσουμε τὶς πόλεις, ποὺ κάπως ἐξασφάλιζαν τοὺς πληθυσμοὺς ἀπὸ τὶς αὐθαιρεσίες τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, παρατηροῦμε, θὰ λέγαμε, ἕνα ἀληθινὸ ξερίζωμα τῶν πληθυσμῶν, φαινόμενο ποὺ παρουσιάζεται καὶ σὲ ὅλες τὶς τουρκοκρατούμενες χῶρες τῆς Μ. Ἀσίας, καθὼς καὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

Ἡ διάρθρωση τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου μὲ τὰ φυσικὰ τῆς ἄσυλα, μὲ τὰ ὄρεινὰ καὶ ἄγρονα μέρη, μὲ τὶς χερσονήσους καὶ τὰ νησιὰ, ἔσωσαν ἕνα μεγάλο τμήμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη καταπίεση, ἀπὸ τὸν ἠθικὸ καὶ φυσικὸ ἐκφυλισμὸ καὶ ἴσως ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴν καταστροφὴν τοῦ. Τὰ βουνὰ ποὺ φυσιολογικὰ ἔπρεπε νὰ στέλλουν τὰ περίσσια στόματα στὴν πεδιάδα, γίνονται τόποι, ποὺ πρέπει νὰ θρέψουν ὄχι μόνον τοὺς ἀραιοὺς πληθυσμοὺς τῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ποὺ καταφεύγουν ἐκεῖ ἀπὸ τὶς κοντινὲς πεδινὲς χῶρες. Ἐγινε δηλαδὴ μιὰ ἀφύσικη, μιὰ ἀντίθετη πρὸς κάθε λογικὴ διανομὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ μέσα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Ἐτσι, γιὰ νὰ περιοριστῶ μόνον στὴ Θεσσαλία, ἀφότου στὶς πεδιάδες τῆς ἐγκαταστάθηκαν χιλιάδες Τούρκοι Γιουρούκοι καὶ Τάταροι, πολλοὶ πληθυσμοὶ τῆς ἀποσύρθηκαν ἢ συμπίεστηκαν πρὸς τοὺς γειτονικοὺς ὄρεινους ὄγκους. Ἡ Πίνδος μὲ ὅλες τὶς παραφυάδες τῆς, ὁ Ὀλυμπος, τὰ Χάσια, τὸ Πήλιο, ἢ Ὁρθρὺς κ.λ. ἐγιναν οἱ προστάτες τῶν πλησιόχωρων πληθυσμῶν². Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα γράφει πολὺ μεταγενέστερη πηγὴ, τοῦ 18^{ου} αἰῶνα, γιὰ τὴν περιοχὴ Ἄγραφων: «Ὁ τόπος αὐτός, λέγει, ἦτο παντελῶς ἄβατος καὶ ἀνώνυμος. Οὔτε δρόμον τινὰ εἶχεν διὰ τὸ δύσβατον τῶν μερῶν τῆ ἀληθεία ὁ τόπος δὲν ἦτο διὰ χωρία, οὔτε δι' ἀνθρώπους, ἀλλ' οὔτε σχεδὸν διὰ ζῶα ἡμερα. Ὅμως διὰ τὰς καταδρομάς, τὰς ὁποίας ἐλάμβανον οἱ χριστιανοὶ ἔφευγον καὶ ἐκρύπτοντο εἰς αὐτὰ τὰ μέρη καὶ οὕτως ἑκατοίκησαν μερικοὶ»³.

2. Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου: Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1961, τ. Ι σ. 221-223.

3. Τὴν πληροφορία δανείζομαι ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Φ. Μιχαλοπούλου, Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, Ἀθήναι 1940, σ. 9, ὁ ὁποῖος παραπέμπει στὸ βιβλίον τοῦ Γρηγορίου, Ἱερά διήγησις Μονῆς Προυσοῦ, Λαμία 1869, σ. 22.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ἡ τοπικὴ Θεσσαλικὴ Ἐπιτροπὴ Θεσσαλονίκης μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως καθὼς καὶ ἐκπρόσωποι τῆς Ἱστορ. καὶ Λαογραφικῆς Ἐταιρείας τῶν Θεσσαλῶν, πρὸ τοῦ μνημείου τῶν πεσόντων, μετὰ τὴν κατάθεσιν στεφάνου ὑπὸ τοῦ Προέδρου Ἀργιθεατῶν ἀξιωματικοῦ ἐ.ἀ. κ. Θωμᾶ Μπίχα.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Οί εκπρόσωποι τής Λέσχης Θεσσαλῶν Θεσσαλονίκης «Ρήγας Φεραίος» μετά μελῶν τής Ἐπιτροπῆς τής Ἱστορικής καί Λαογραφικῆς Ἐταιρείας τῶν Θεσσαλῶν καί τοῦ τότε βουλευτοῦ καί νῦν Ὑπουργοῦ Ἐργασίας Θεσσαλοῦ κ. Γεωργίου Μπακατσέλου, καθῶς καί τοῦ κ. Χολέβα.

Ἔτσι ἐξηγεῖται, γιατί πολὺ ἀργότερα, τὸ 18^ο αἰῶνα, ὁ ἀπόστολος τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ὀνομάζει εὐλογημένα τὰ ψηλά βουνά καί μακαρίζει ἐκείνους ποὺ κατοικοῦν στοὺς πρόποδες τους, ἐνῶ προφητεύει φοβερὰ γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ κάμπου⁴.

Μαζὶ μὲ τὴν ἀποχώρηση τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν παρατηρεῖται φυγὴ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τῶν ἁγίων. Κατὰ τὴ γνωστὴ διήγηση τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ὁ ἅγιος αὐτὸς ἐπὶ ἓνα μῆνα, πρὶν πέση ἢ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Λάρισα, ἔφυγε ἀπὸ τὸν τόπο τῆς λατρείας του, μὴ ἀνεχόμενος τὴ σκλαβιά, καὶ συναντήθηκε στὰ Τέμπη μὲ τὸν Ἅγιο Ἀχιλλεῖο, ποὺ ἐκπατριζόταν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴ Λάρισα γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Ἄς σημειωθῆ ὅτι ὁ Ἅγιος Δημήτριος τιμᾶται ιδιαίτερα στὴν περιοχὴ τοῦ Τσάγεζι⁵.

Τὴν ἴδια ἐπίσης ἐποχὴ ἀποχωροῦν σεμνοὶ μοναχοὶ σὲ ὄρεινους καὶ ἀπομονωμένους τόπους, ὅπου τὸ μεγαλεῖο τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὑποβάλλει τὴν παρουσία τοῦ

Θεοῦ καὶ καλλιεργεῖ τὴ μεταφυσικὴ σκέψη. Ὁ 16^{ος} αἰῶνας εἶναι αἰῶνας μεγάλων ἀσκητικῶν μορφῶν, ὁσίων καὶ νεομαρτύρων, ποὺ ἀγωνίζονται καὶ θυσιάζονται γιὰ τὴ σωτηρία τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἔθνους, εἶναι αἰῶνας κρίσιμος γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἔτσι ὁ ὄσιος Συμεὼν ἀπὸ τὸ Βαθὺ Ρεῦμα Ἁγιάς, κτίζει τὴ μονὴ τοῦ Φλαμουρίου κοντὰ στὸ Βένετο τοῦ Πηλίου πρὸς Ν. τοῦ Μαυροβουνίου⁶, ἐνῶ ὁ ὄσιος Διονύσιος ἀπὸ τὴν Πλάτινα τοῦ Φαναρίου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰδρυση τῆς γνωστῆς μονῆς ἐπάνω στὸν Ὀλυμπο, κτίζει ἐκκλησιᾶς στὴν περιοχὴ τῆς Ραψάνης καὶ Ζαγοράς καὶ μοναστήρι στὴν περιοχὴ Ζαγοράς, τὸ ὀνομαζόμενον τῆς Σουρβιάς⁷. Ὁ Ἅγ. Διονύσιος βρίσκεται σὲ στενὲς πνευματικὲς σχέσεις μὲ ἄλλη ἐπίσης ἀσκητικὴ μορφή, ποὺ ἀκτινοβολεῖ στὴ Δυτικὴ Μακεδο-

4. Μιχαλοπούλου, Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, σ. 52, 55, 64, 76.

5. Βλ. Μέγαν Συναξαριστὴν Μαΐου 5(1950) 408. Πρβλ. καὶ Γ. Α. Σωτηρίου, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνος, ΕΕΒΕ 5(1928) 355.

6. Βλ. Δ. η. κ. Σισιλιάνου. Ἡ Μακρυνίτσα καὶ τὸ Πήλιον, Ἀθήναι 1939, σ. 153-156.

7. Βλ. Ἀκολουθίαν τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Διονυσίου, τοῦ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ τῆς Θετταλίας ἐκλάμπαντος, τοῦ νέου ἀσκητοῦ, Ἑλληνικὸν Τυπογραφεῖον Κωνσταντινουπόλεως, 1816. Πρβλ. καὶ Ἀκολουθίαν ἐκδ. Θεσσαλονίκης 1928, σ. 39 κ.έ. Μέγαν Συναξαριστὴν Σεπτεμβρίου 9(1950) 364-365. Σισιλιάνου, ἐνθ' ἄν. σ. 148-149.

ΑΘΗΝΑΙ

Οί εκπρόσωποι τῶν Στρατιωτικῶν Δυνάμεων τῆς χώρας παρακολουθοῦντες τὸν πανηγυρικὸν εἰς τὴν Αἴθουσαν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «ὁ Παρνασσός» κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς Ὀγδοηκονταετηρίδος ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα.

ΑΘΗΝΑΙ

Τμήματα ενόπλων δυνάμεων αποδίδοντα τιμές εις τούς εκπροσώπους της Ιστορικής και Λαογραφικής Έταιρείας των Θεσσαλών κατά την μετάβασίν τους εις τόν Άγνωστον Στρατιώτην διά νά καταθέσουν δάφνινον στέφανον επί τη όγδοηκονταετηριδι από της Ένώσεως.

νία, με τόν όσιο Νικάνορα από τή Θεσσαλονίκη⁸. Και οί δυό εκτελούν μεγάλο ήθικοθηρησκευτικό, αλλά και έμμεσα έθνικό έργο στη Βόρεια Έλλάδα. Αυτοί και άλλοι άκόμη γνωστοί ή άγνωστοί άσκητές, όσοι ή νεομάρτυρες τής Θεσσαλίας έγκαρδιώνουν τούς πιστούς στα δύσκολα εκείνα χρόνια τής σκλαβιάς, τούς συγκρατούν στην πίστη τους και τούς παρηγορούν για τó μέλλον. Χαρακτηριστική είναι ή έμφάνιση πολυάριθμων μονών, ιδίως από τά μέσα του 17^{ου} αιώνα, επάνω στην Πίνδο⁹.

Μεγάλη όμως υπήρξε πρό πάντων ή άποστολή των μονών των Μετεώρων όχι μόνο στη Θεσσαλία, αλλά και σε όλόκληρη τή Δυτική Έλλάδα. Τά Μετέωρα άναπτύσσουν άξιόλογη μοναστική και καλλιτεχνική κίνηση, για τήν όποία δέν έχουμε άκόμη σχηματίσει σαφή εικόνα. Είναι τó δεύτερον Άγιον Όρος τής όρθοδοξίας και του έλληνισμού στα σκοτεινά εκείνα χρόνια, παρακαταθήκη μεγάλης θρησκευτικής παράδοσης και χειρογράφων τής θύραθεν παιδείας και τής θείας.

Ή άκτινοβολία του κέντρου εκείνου, ή όποία γίνεται ζωηρότερη ιδίως από τó 16^ο αιώνα, δέν είναι άσχετη και με τήν έμφάνιση μιās επιβλητικής εκκλησιαστικής μορφής, του μητροπολίτη Λαρίσης Βησσαρίωνος Β', ό όποιος υπήρξε ή ιδρυτής τής μεγάλης μονής τής Μεταμορφώσεως (του Ντούσκου)¹⁰. Στην εποχή του ιδρύθηκαν οί κυριότερες μονές των Μετεώρων και διαρρημίστηκε αυστηρότερα ό μοναχικός βίος άλλων μονών. Ό Βησσαρίων συνέβαλε πάρα πολύ όχι μόνο στην άνύψωση του μοναχικού θεσμού και στην άναζωπύρωση του θρησκευτικού συναισθήματος, αλλά και στην άνασυγκρότηση των καταδιωγμένων επάνω στα βουνά τής Θεσσαλίας κατοίκων¹¹. Για τó τελευταίο του αυτό έργο δέν έχουμε σαφείς πληροφορίες, αλλά είναι εύκολο νά τó φανταστούμε. Γιατί σε τί άλλο θά απέβλεψε ό μεγάλος εκείνος ιεράρχης παρά νά

σώση τούς χριστιανούς από τήν καταγίδα, νά εξασφαλίση τήν όμόνοια και τή συνοχή τους και ν' άποτρέψη τή διαρροή των αδυνάτων προς τó μουσουλμανισμό; Άνάγκη ν' άναζητηθούν περισσότερα στοιχεία για τή δράση του και νά του δοθ ή άρμόζουσα θέση μέσα στην ιστορία όχι μόνο τής Θεσσαλίας, αλλά και όλου του έλληνικού έθνους.

Παράλληλη προς τήν περίοδο αυτή τής θρησκευτικής, ήθικης και πολιτικής περισυλλογής είναι και ή πολεμική άγωγή των παιδιών τής Θεσσαλίας. Έτσι εκεί πρώτα οί Τούρκοι—άπό τά χρόνια κιάλας του Μουράτ Β' (1421-1451) πριν άκόμη πέση ή βασιλεύουσα—επιδιώκοντας ν' άπαλλαγούν από τις όρμητικές καθόδους των άνυποτάκτων κατοίκων της που κατέβαιναν στις γύρω πεδιάδες και έβλαπταν τούς όμοεθνείς τους, άναγκάζονται νά ιδρύσουν άπάνω στα Άγραφα τó πρώτο άρματολίκι¹² και άργότερα, κατά τά τέλη του 15^{ου} αιώνα, άλλο ένα άπάνω στον Όλυμπο¹³. Είναι άξιο νά έξαρθ ή τó γεγονός ότι στη Θεσσαλία τόν 15^ο κιάλας αιώνα άναγκάζονται οί Τούρκοι νά θεσπίσουν τó πρώτο άρματολίκι μέσα σε έλληνικό χώρο. Και πραγματικά από του άλλου θά μπορούσε νά ξεπεταχθ ή όρμητικά ή φλόγα τής έλευθερίας παρά από τούς επιβλητικούς εκείνους όγκους, από τó στεφάνι των βουνών τής Θεσσαλίας;

Ή παλιά μάλιστα κλέφτικη παράδοση του Όλύμπου και ή πανάρχαια φήμη του τόν άνύψωναν σε σύμβολο τής έλευθερίας, στο «ιερό βουνό των κλεφτών». Τήν αίγλη του αυτή τή μεγάλυνε ή δημοτική μούσα, που έξυμνούσε τόν καθαρó άέρα, τά χιόνια του, τις κρύες πηγές του. Αύτòς ήταν ένα είδος παραδείσου, όπου έρχονταν οί κλέφτες ν' άναπαυθούν από τούς άγώνες τους εναντίον των Τούρκων, νά θεραπεύουν τις πληγές τους και νά πάρουν καινούργιες δυνάμεις¹⁴.

.....
Πλιάσκα μ', άν θέλεις γιάτρεμα, νά γιάνουν οί πληγές σου,
Έβγα ψηλά στον Όλυμπο, στον έμορφο τόν τόπο.

8. Βλ. Δ. Ι. Τολιοπούλου, Άκολουθία του όσιου και θεοφóρου πατρός ήμων Νικάνορος του θαυματουργού, του εν τω του Καλλιστράτου όρει άσκήσαντος, Κοζάνη 1953, σ. 36, 39-40.

9. Ίεζεκιήλ του άπό Βελανιδιάς, Αί ίεραί μοναί τής Πίνδου. «Θεολογία» 6(1928) 233-244, 7(1929) 24-28.

10. Για τά σχετικά με τήν προσωπικότητα του Άγ. Βησσαρίωνος βλ. Ν. Α. Β e e s, Prosopographischen, Hagiologischen und Kunstgeschichtliches uber den Hl. Bessarion, den Metropolitanen von Larissa (+1540). BNJ 4(1923) 351-400.

11. Βλ. Μέγαν Συναξαριστήν Σεπτεμβρίου 9(1950) 345 κ.έ. Άρθρο Ν. Ι. Γιαννοπούλου, στη Θρησκευτική και Χριστιανική Έγκυκλοπαίδεια, τ. 2 σ. 547-548, όπου και ή σχετική βιβλιογραφία. Ε. Γ. Φ α ρ μ α κ ί δ ο υ, Ή Λάρισσα, Βόλος 1926, σ. 86 σημ. 1, 86-92.

12. Βλ. Βακαλοπούλου, Ίστορία του Νέου Έλληνισμού, τ. Ι. σ. 213-214.

13. J a k. R i z o N e g o u l o s, Histoire moderne de la Grèce, Geneve 1928, σ. 50.

14. Βλ. L. H e u z e y, Le mont Olympe et l'Acarnanie, Paris 1860, σ. 139.

Ἄνδρεῖοι ἐκεῖ δὲν ἄρρωστοὺν, κι' ἄρρωστοὶ ἀνδρείωνουν. Ἐκεῖ εἶν' οἱ κλέφτες οἱ πολλοί, τὰ τέσσερα πρωτάτα¹⁵.

Τοὺς πρώιμους πόθους τῶν Θεσσαλῶν, καθὼς καὶ τῶν ἄλλων βόρειων Ἑλλήνων, τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τῶν Μακεδόνων, γιὰ τὴν ἐλευθερία, μαρτυρεῖ ἀκόμη μιὰ ἐκκλησιή τους, πιθανώτατα πρὸς τὸν πάπα Κλήμη Η'. Γράφουν: «Κέχηνε πρὸς τοῦτο ὁ τοῦ Χριστοῦ λαός, ὁ Θετταλίας, Ἠλείρου τε καὶ Μακεδονίας, σύμπασα ἐφεξῆς ἡ Ἑλλάς καὶ μυρίους ὑπὲρ τῆς πίστεως θανάτους ὑποστήσεται. Οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ παρεσκευάσαμεθα. Καὶ πρὸς τῶν ἱερῶν δογμάτων, πάτερ μακαριώτατε, ἐξεγέρθητι κατὰ τοῦ πολεμίου δράκοντος... Πάρασχε ὦτα φιλακροάμονα ταῖς ἐκτενέσι πρεσβείαις, ἐπάκουσον τῶν ἡμετέρων...». Κατόπιν προσπαθοῦν νὰ πείσουν τὸν πάπα ὅτι ὁ ἐχθρὸς δὲν εἶναι ἀξιόμαχος: «Μικρὸς καὶ ὀλίγιστος ὁ συρφετὸς τῶν ἀπίστων καὶ οὐκ ἀξιόλογος καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ περιδεῆς καὶ μάλιστα καὶ ἀνίσχυρος, διὰ τε ἄλλα πολλὰ καὶ διὰ τὰ τούτων τρόπαια, τοῦ τε αὐτοκράτορος αὐτοῦ (Ροδόλφου Β') καὶ τοῦ πολεμιστοῦ Μιχαῆλ (τῆς Βλαχίας) ἐτοιμοτάτη λοιπὸν ἡ ὁδὸς ἐξελοῦ ἡμᾶς τῆς τοῦ ἀπηνούς τυράννου χειρός...»¹⁶.

Πολὺ πιθανὸν εἶναι ὅτι στὴν κίνηση αὐτὴ πρωταγωνιστεῖ ὁ μητροπολίτης Λαρίσης-Τρίκκης Διονύσιος Β' ὁ ἐπονομαζόμενος Φιλόσοφος, γιὰτὶ ἀργότερα τὸν κατηγοροῦν οἱ Τούρκοι, καθὼς καὶ ἄλλους μητροπολίτες καὶ ἓνα Καντακουζηνό, ὅτι βρισκόταν σὲ συνεννοήσεις μὲ τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Μιχαῆλ τὸν Γενναῖο¹⁷.

Τὸ πρῶτο ἐπαναστατικὸ κίνημα τοῦ Διονυσίου ἐκδηλώθηκε στὴ Θεσσαλία πιθανότατα τὸ Νοέμβριο τοῦ 1600. Δὲν γνωρίζουμε ποιά ἦταν ἡ προετοιμασία καὶ ἡ ἔκτασή του. Τὰ θύματά του ὅμως ἦταν πολλὰ, λαϊκοὶ καὶ ἱερωμένοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου Σεραφεῖμ, τὸν ὁποῖο ἡ ἐκκλησία ἀργότερα κατέταξε μεταξὺ τῶν νεομαρτύρων.

Σκοπὸς ἐνὸς πανηγυρικοῦ δὲν εἶναι νὰ ἐξιστορήσῃ τὴ δράση τῶν μεγάλων πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ πνευματικῶν μορφῶν τῆς, ἀλλὰ νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν πρωτοβουλία τους στοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες καὶ κυρίως

νὰ ἐξάρῃ τὴν ἥρωικὴ πάλη τοῦ θεσσαλικοῦ λαοῦ ὄχι μόνο ἐναντίον τῶν κατακτητῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπελπισμένη προσπάθειά του γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του ἐπάνω στὰ ἄγωνα καὶ ἀπέραντα ὄρεινὰ καταφύγια του.

Ἡ συγκέντρωσή τους ἐκεῖ ἐπάνω τοὺς ἔφερε σὲ στενόχωρη θέση καὶ τοὺς ἐσπρωξε στὴν ἐντατικὴ ἐκμετάλλευση τῶν στοιχειωδῶν πόρων ζωῆς, στὴν κτηνοτροφία καὶ στὴ βιοτεχνία τῶν μαλλίων καὶ τῶν μάλλινων ὑφασμάτων. Στους ὄρεινους ἐκείνους τόπους πρέπει νὰ στραφῇ ἡ προσοχή μας, γιὰτὶ ἐκεῖ πάνω θὰ βροῦμε συγκεντρωμένες τὶς ζωτικὲς δυνάμεις τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, τοὺς πυρῆνες τῆς μελλοντικῆς του ἀναγέννησης. Τὰ βουνὰ διαφύλαξαν τὸν ἑλληνισμό ἀπὸ τὴν ἐξόντωση καὶ τὸν ἐκφυλισμό. Ἄπ' ἐκεῖ ἐπάνω ξεχύθηκε ἡ πνοὴ τῆς ἐλευθερίας.

Οἱ ἄγρονες περιοχὲς μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων δὲν μποροῦσαν πιά νὰ διαθρέψουν παρὰ ἓνα περιορισμένο ἀριθμὸ γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν οἰκογενειῶν. Μόνον ἂν ἄλλαξαν οἱ συνθήκες ζωῆς μὲ τὴν ἀραίωση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ μὲ τὴν κίνηση τοῦ ἐμπορίου θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθῇ τὸ δημογραφικὸ ἐκείνο πρόβλημα. Καὶ πραγματικὰ μιὰ εὐτυχὴς σύμπτωση συνετέλεσε, ὥστε τὸ περιόριστος τῶν ἐλληνικῶν, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν, ὄρεινῶν πληθυσμῶν νὰ βρῇ διέξοδο λυτρωτικὴ ἀπὸ τὴ σκλαβιά καὶ ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ ἐξαθλίωση, στὴν κίνηση ἐκείνη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ταξιδιωτῶν, πού εἶχε ἀρχίσει νὰ παρατηρεῖται στὴν Ἑγγύς Ἀνατολὴ καὶ γενικὰ σὲ ὅλο τὸν κόσμο μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τῶν νέων χωρῶν, δηλαδὴ κατὰ τὸ 16^ο καὶ κυρίως κατὰ τὸ 17^ο αἰῶνα.

Αὐτοὶ οἱ ἀπόδημοι πλουτίζουν στὰ ξένα, μορφώνονται καὶ χαίρονται τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ διποῦν ἔπειτα νὰ ἰδοῦν τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἐλευθερία νὰ βασιλεύῃ καὶ στίς σκλαβωμένες τους πατρίδες. Ὁ δρόμος πρὸς τὰ ξένα εἶναι ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἀνακούφιση καὶ πρὸς τὴν ἐλπίδα. Εἶναι ὁ δρόμος πού ἀκολουθεῖ, κοντὰ σὲ χιλιάδες ἄλλους Ἕλληνες, καὶ ὁ μεγάλος τροβαδούρος καὶ μάρτυρας τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ὁ μέγας Θεσσαλός, ὁ Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς. Οἱ διδασκαλίαι τῶν φιλοσόφων τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ἡ διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου βρίσκουν βαθιὰ ἀπήχηση μέσα στὴν ψυχὴ του, καθὼς καὶ στοὺς ἄλλους κορυφαίους διανοούμενους τῆς Ἑλλάδας. Φλογισμένους ἀπὸ τὶς ἰδέες τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης συλλαμβάνει τὸ σχέδιο νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ «Θούριος» του ἦταν ὁ πρῶτος ἐθνικός μας ὕμνος, ὁ ὕμνος πού καταπλημμύρισε ἀπὸ ἐνθουσιασμὸ τοὺς σκλάβους

15. Claude Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne, Paris 1824, τ. I σ. 32.

16. Μιχ. Θ. Λάσκαρι, Ὁ Κερκυραῖος Πέτρος Λάντζας. «Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἠπειρον εἰς μνήμην Χρ. Σούλη» 1955, σ. 104 ὑπ.

17. Βλ. Δημοσθ. Ρούσσο, Ἑλληνικὰ ποιήματα γιὰ τὴ δόξα Μιχαῆλ τοῦ Γενναίου. «Τὸ Νέον Κράτος» 4(1940) 804-805. Λάσκαρι, ἐνθ' ἂν., σ. 103 ὑπ. 3, 251.

ΑΘΗΝΑΙ

Μετὰ τὴν κατάθεσιν στεφάνων εἰς τὸν ἀνδριάντα τοῦ Θεσσαλοῦ βάρδου τῆς ἐλευθερίας μας Ρήγα πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὑπὸ ἐκπροσώπων τῶν Θεσσαλικῶν σωματείων ἐπὶ τῇ ὀγδοηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς Ἑνώσεως τῆς Θεσσαλίας μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

ΑΘΗΝΑΙ

Μετάβασις τῶν Θεσσαλῶν μετὰ τῆς Διοικήσεως τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν, τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἐορτασμοῦ καὶ ἐκπροσώπων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων εἰς τὸν Ἄγρωστον Στρατιώτην, διὰ τὴν κατάθεσιν δαφνίνου στεφάνου.

Πανέλληνες καὶ συνέβαλε πάρα πολὺ στὴν ψυχικὴ προετοιμασίαν τους γιὰ τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς τῶν ἀγῶνες. Τὴν τεράστια ἐπίδραση τοῦ «Θουρίου» τὴν εἶχαν κιόλας ἀντιληφθῆ καὶ ὑπογραμμίσαι οἱ σύγχρονοι τοῦ Ρήγα πνευματικοὶ ἄνδρες. Ἔτσι ὁ Θεσσαλὸς λόγιος καὶ πρῶτος Ἑλληνας ἱστορικὸς τῶν νέων χρόνων, ὁ Λαρισινὸς Κωνσταντῖνος Κούμας, ἔγραφε τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: «Μὲ ὄλον ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐψάλλετο ὡς εὐμορφον τραγούδιον, ἤρχισεν ὅμως κατ' ὀλίγον νὰ ἐνεργῆ ψυχικῶς καὶ ὅσον ἐπερίσσευαν αἱ ἐκ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ θλίψεις τῆς Ἑλλάδος, τὸσον περισσότερον ἐτιμᾶτο ἢ θούριος αὐτῆ φῶδι»¹⁸.

Ὁ μαρτυρικὸς τοῦ ραψωδοῦ θάνατος στὶς 24 Ἰουνίου 1798 ἄφησε βαθεῖς ἐπιδράσεις στὴν ἀπελευθερωτικὴ κίνηση τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Τὰ λόγια πού ἢ παράδοση βάζει στὸ στόμα του τὴν ὥρα πού πεθαίνει «ἀρκετὸ σπόρο ἔσπειρα· θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα πού θὰ βλαστήσῃ καὶ τὸ γένος μου θέλει συνάξει τὸν γλυκὺν καρπὸν» βγήκαν στ' ἀλήθεια προφητικά. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Ρήγα ξυπνοῦν τὸ ἕνα ὕστερ' ἀπὸ τὸ ἄλλο τὰ βαλκανικὰ ἔθνη καὶ τὰ φέρνουν ἀντιμέτωπα ἐμπρὸς στὶς κατακτητικὰς ὀρέξεις τῶν μεγάλων δυνάμεων. Τὸ ἀγκαθερὸ ἀνατολικὸ ζήτημα γίνεται ἀκόμη περισσότερο περιπλοκο. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λυθῆ πιά ἀπ' ἔξω μετὰ τὴ μοναδικὴ ἐνέργεια τῶν μεγάλων δυνάμεων. Ἡ λύση του βρίσκεται μέσα στοὺς ἴδιους τοὺς κόλπους τῆς Ἀνατολῆς, γιὰτὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς σκλαβωμένους λαοὺς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ διαδοχικὴ ἀφύπνισή τους προδιαγράφει τὸ δόγμα «τὰ Βαλκάνια γιὰ τοὺς Βαλκανίους», τὴν πιὸ φυσικὴ, τὴν πιὸ σωστὴ λύση τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἀλλὰ καὶ τὴν πιὸ ἀπροσδόκητη γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ διπλωματία.

Ἡ κοινὴ σκλαβιά καὶ τὰ κοινὰ δεινὰ ἔνωσαν ὅλους τοὺς Ἕλληνας τοῦ ἐξωτερικοῦ. Οἱ σκέψεις τους πετοῦσαν ἐκεῖ κάτω στοὺς γονεῖς, στ' ἀδελφία, στοὺς συγγενεῖς καὶ συλλογίζονταν, πῶς θὰ τοὺς ἀπελευθερώσουν. Αὐτὴ ἡ ἔγνοια τοὺς ἔτρωγε. Κυριευμένοι ἀπὸ τὶς τρυφερὰς ἀναμνήσεις τῆς μακρινῆς σκλαβωμένης πατρίδας βρισκόνταν πάντα σ' ἐπαφὴ μαζί τους· εἴτε ἔστελναν μέρος ἀπὸ τὶς αἱματηρὰς οἰκονομίες τους στοὺς γονεῖς καὶ συγγενεῖς ἢ στὴν κοινότητα γιὰ τὴν ἐκτέλεση διαφορῶν ἔργων εἴτε δώριζαν στὴν

ἐκκλησοῦλα τοῦ χωριοῦ βιβλία ἐκκλησιαστικά, καμιὰ καντήλα ἢ καμιὰ καμπανίτσα¹⁹.

Οἱ λόγιοι λοιπόν, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ νέοι πού σπούδαζαν στὸ ἐξωτερικὸ εἶναι ἐκεῖνοι πού μιλοῦν στὶς συναναστροφές τους μετὰ ἐνθουσιασμὸ καὶ ἔξαψη γιὰ τὴν πατρίδα τους καὶ συζητοῦν τὰ σχέδια, μετὰ τὰ ὁποῖα θὰ τὴν ἀπελευθερώσουν. Εἶναι οἱ κύκλοι τοῦ Ρήγα καὶ ἀργότερα τῶν Φιλομούσων, τῶν Φιλικῶν καὶ ἄλλων ἀκόμη πού δὲν πέρασαν ὅμως τὰ ὄρια τῶν ἰδιωτικῶν συνομιλιῶν καὶ δὲν προχώρησαν στὴ συνωμοτικὴ δράση. Στους κύκλους αὐτοὺς πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν οἱ κρυμμένες μυστικὲς δυνάμεις πού ἐξεσήκωσαν τὴ μεγάλη ἐπαναστατικὴ θύελλα.

Στὶς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ἡ διάχυτὴ ἄλλοτε ἐλπίδα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ὅτι θὰ λυτρωθῆ μετὰ τὴ βοήθεια ξένου κράτους ἔχει κλονιστῆ σημαντικὰ ὕστερ' ἀπὸ τὶς τόσες κατὰ καιροὺς πικρὰς ἀπογοητεύσεις του. Οἱ δοκιμασίες του αὐτὲς τὸν ἔκαναν νὰ αἰσθανθῆ βαθιὰ ὅτι ἔπρεπε νὰ στηριχθῆ πρὸ πάντων στὶς δικές του δυνάμεις καὶ ὅτι μόνος του ἔπρεπε νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἀντίσταση ἐναντίον τῶν Τούρκων, γιὰτὶ ἢ ἀντίσταση, ὅπως ἔλεγε ὁ συντάκτης τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας», θὰ ἦταν «ἡ ἀρχὴ τῆς νίκης»²⁰.

Καὶ ἡ ὀργανωμένη ἀντίσταση ἄρχισε ὕστερ' ἀπὸ μερικὰ χρόνια μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Οἱ Θεσσαλοὶ, παρὰ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς μεγάλου στρατιωτικοῦ κέντρου στὴ Λάρισα καὶ πυκνῶν τουρκικῶν πληθυσμῶν στὴν πεδιάδα τῆς, τῶν Γιουρούκων Τούρκων καὶ Τατάρων, τῶν Ἑβλιὰτι Φατιχάν, τῶν παιδιῶν δηλαδὴ τοῦ Κατακτητῆ, ὅπως ὀνόμαζαν περήφανα τοὺς ἑαυτοὺς τῶν, δὲν δίστασαν ν' ἀρπάξουν τὰ ὄπλα καὶ ν' ἀγωνιστοῦν σκληρὰ γιὰ τὴν ἐλευθερία. Ἡ ἐπανάστασή τους ὅμως, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες ἐλληνικὰς χώρες, δὲν εἶχε εὐνοϊκὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ φλόγα ὅμως τῆς ἐλευθερίας ἐξακολούθησε νὰ καίῃ στὴν ἄκρη τῆς χερσονήσου τῆς Θεσσαλομαγνησίας ὡς τὸν Αὐγούστο τοῦ 1823.

Τέλος ὕστερ' ἀπὸ ἕνα αἵματηρότατο μακροχρόνιο ἀγῶνα κατόρθωσαν οἱ ἀδελφοὶ νότιοι Ἕλληνας καὶ μετὰ τὴν ἐπέμβαση τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας ν' ἀνακτήσουν τὴν πόθητὴ τους ἐλευθερία. Τὶ ἀτυχία ὅμως γιὰ τὸν ἑλληνισμό! Μικρὴ μόνον καὶ κα-

18. Κ. Κούμας, Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, Βιέννη 1832, σ. 12, σ. 601.

19. Φωτίου Χρυσανθοπούλου ἢ Φωτάκου: Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, Ἀθήναι 1899, τ. 1, σ. 17-18.

20. Ἀνωγύμου, Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ἐκδ. Β' ἐπιμ. Ν. Β. Τομαδάκη, Ἀθήναι 1948, σ. 186.

ταματωμένη ελληνική γωνιά γινόταν ελεύθερη· ή Στερεά Ελλάδα, ή Πελοπόννησος, οί Βόρειες Σποράδες και οί Κυκλάδες. Ποιό κράτος είχε ξαγοράσει τόσο ακριβά τήν ελευθερία του; Και οί Έλληνες τών άλλων ελληνικών χωρών, τής Θεσσαλίας, τής Ήπειρου, τής Μακεδονίας, τής Θράκης, τών παραλίων τής Μ. Ασίας, πάμπολλοι από τούς όποιους είχαν καταφύγει στην αγωνιζόμενη Ελλάδα και είχαν συμπολεμήσει με τούς άδελφούς των για τήν ελευθερία του έθνους, τί απέγιναν; Όσοι δέν ξαναγύρισαν άπελπισμένοι και άπογοητευμένοι στις σκλαβωμένες πατρίδες τους έμειναν στο ελεύθερο τμήμα του έθνους με βαθιά χαραγμένο τó όνειρο νά ίδουν ελεύθερο τόν τόπο τών προγόνων τους. Αυτοί οί ξεριζωμένοι από τά ιερά χώματά τους και άνάμεσά τους και οί Θεσσαλοί πρόσφυγες χαιρέτισαν με έξαλλο ένθουσιασμό τόν πρώτο βασιλιά τών Έλλήνων, τόν Όθωνα, όταν έφθασε στο Ναύπλιο, στην προσωρινή πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους. Και όπως μάς λέγει ένας σύγχρονος, τά δάκρυα τής χαράς τους δέν μπορούσαν νά τά ξεχωρίσουν από τά δάκρυα τής λύπης, πού χύνονταν καυτερά στή θύμηση τής σκλαβωμένης πατρίδας τους²¹.

Έτσι ή Ελλάδα παρουσιαζόταν πρώτη άνεξάρτητη χώρα μέσα στη χερσόνησο του Αΐμου με τούς πιό ευγενείς τίτλους και με τήν πιό τιμητική άποστολή μέσα σ' αυτή, αλλά μικρή και αδύνατη. Στο έξηξ ή χώρα μας, για νά άποκατασταθή μόνο στα έδάφη πού πήραν ένεργό μέρος στην επανάσταση του 1821 (δηλαδή στη Θεσσαλία, Ήπειρο, Μακεδονία και Κρήτη), χρειάστηκε ν' αγωνιστή σκληρά άκόμη 100 χρόνια εναντίον τών έξωτερικών έχθρών και τών δυσμενών ένεργειών τών διπλωματών τών ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Η άπελευθέρωση όμως μικρού και φτωχού μέρους τών ελληνικών χωρών είχε σοβαρώτατες συνέπειες, πολιτικές και οικονομικές, στη ζωή τής χώρας. Δέν έπαψαν καθόλου οί μεγάλες ή οί μικρές επαναστατικές ζυμώσεις στις συνοριακές επαρχίες και στα ελεύθερα ελληνικά κέντρα, πρό πάντων στην Αθήνα και στη Σύρα, για τήν όργάνωση στρατιωτικών κινημάτων με σκοπό τήν άπελευθέρωση τών σκλαβωμένων πατρίδων. Στις ζυμώσεις αυτές

πρωτοστατούν, όπως είναι έπόμενο, οί πρόσφυγες Θεσσαλοί, Μακεδόνες και Ήπειρώτες, οί άθεράπευτοι νοσταλγοί ένός πανελληνίου δράματος, πού δέν είχε πραγματοποιηθή. Οί επιδιώξεις όμως τής Ελλάδας ν' άπελευθερώση τά υπόδουλα τέκνα τής συναντούσε πάντα σχεδόν τήν αντίδραση τών ισχυρών. Έτσι, όταν κατά τόν Κριμαϊκό πόλεμο του 1853-1856 τόσο μέσα στο μικρό κράτος, όσο και μέσα στις υπόδουλες χώρες Θεσσαλία, Μακεδονία και Ήπειρο παρατηρήθηκε έντονος επαναστατικός άναβρασμός, οί αντιπρόσωποι τής Αγγλίας και Γαλλίας, δήλωσαν στις 10)22 Απριλίου 1854 στην ελληνική κυβέρνηση, ότι οί δυνάμεις τους ήταν άποφασισμένες νά διατηρήσουν όπωσδήποτε τήν άκεραιότητα τής όθωμανικής αυτοκρατορίας. Και ή έμμεση αυτή άπειλή δέν άργεί νά πραγματοποιηθή με τόν άποκλεισμό και με τήν άπόβαση γαλλικού στρατού κατοχής στον Πειραιά και στην Αθήνα. Και όμως οί ίδιες δυνάμεις δέν δίστασαν μετά τή λήξη του πολέμου αυτού νά δημιουργήσουν τά ελεύθερα κράτη τής Μολδαβίας και τής Βλαχίας, δηλαδή τó κράτος τής σημερινής Ρουμανίας, και νά τó άποκαταστήσουν άμέσως σχεδόν στα έθνολογικά του σύνορα.

Η πικρή αυτή διάψευση τών έλπίδων τών Έλλήνων, καθώς και άλλα μεταγενέστερα γεγονότα με μικρότερη πολιτική σημασία, κράτησαν τά πνεύματά τους σε μιá άσύχαστη πατριωτική ταραχή. Θύμα τής έπεσε και ό πρώτος βασιλιάς τών Έλλήνων, ό Όθων, με άίσιους οίωνούς κατεβαίνει στην Ελλάδα ό Γεώργιος Α' (1863-1913). Τά Ίόνια νησιά, πού έπί χρόνια αγωνίζονταν νά ένωθούν με τή μητέρα Ελλάδα, παραχωρούνται έπί τέλους σ' αυτήν.

Οί άντικειμενικοί όμως όροι πού δημιουργούνται τήν εποχή αυτή στη ΝΑ Ευρώπη είναι δυσμενείς για τήν εκπλήρωση τών εθνικών πόθων τών Έλλήνων. Κοντά στην αντίδραση τών μεγάλων δυνάμεων πρέπει νά προστεθούν και ή έχθρα τής Τουρκίας έξ αιτίας τής Κρητικής επανάστασης του 1866-1869, οί συμβουλές έπιφανών Τούρκων ν' άπομονωθή ή Ελλάδα από τά άλλα βαλκανικά κράτη και ή έντονη πανσλαβιστική κίνηση μέσα στη χερσόνησο του Αΐμου. Η κατάσταση αυτή παρατείνεται ως τó ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878.

Μετά τή λήξη του πολέμου ή Ρωσία επιβάλλει στην Τουρκία με τήν περίφημη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου τήν παραχώρηση στο νεοϊδρυμένο τότε μόλις βουλγαρικό κράτος όχι μόνον έδαφών, πού κατοικούνταν από βουλγαρικούς και τουρκικούς πληθυσμούς, αλλά και από καθαρά

21. Έρρ. Θειρσχίου, Συνοπτική ιστορία τής Έλληνικής Έπαναστάσεως, μετάφρ. Νικ. Βουτυρά, Αθήναι 1879, σ. 100 ύποσ. μεταφραστή.

ΑΘΗΝΑΙ

Ένός λεπτού σιγή διά τήν άναπόλησιν τών άθανάτων, άνωνύμων αγωνιστών τής ελληνικής ελευθερίας, πρό τής καταθέσεως του δαφνίνου στεφάνου εις τó Μνημείον του Αγνώστου Στρατιώτου ύπό του προέδρου του τμήματος τών διαδιαλέξεων κ. Αλεξάνδρου Βαμβέτσου.

έλληνικούς. Ἄλλα ἐνῶ στὸ βουλγαρικὸ κράτος ἐπιδικάζονταν τὰ ἐδάφη αὐτὰ ἀναίμακτα καὶ ταυτόχρονα παραχωροῦνταν ἄλλες χώρες στοὺς συμμάχους τῆς Ρωσίας στὴ Σερβία, στὸ Μαυροβούνιο καὶ στὴ Ρουμανία, ἡ Ἑλλάδα πού 50 χρόνια τώρα ἐλεύθερη ἀσφυκτιοῦσε μέσα στὰ στενά της ὄρια δὲν ἔβρισκε καμιά προστασία.

Ἡ ἀντίδραση ὁμως τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων κατὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ὀδήγησε στὸ Βερολίνιο συνέδριο μὲ τὰ γνωστὰ ἐπακόλουθα. Στὴν Ἑλλάδα, ὕστερ' ἀπὸ ἀλλεπάλληλες συνδιασκέψεις καὶ προστριβές μετὰ τὸ Βερολίνιο συνέδριο, ἐπιδικάστηκαν ἐπὶ τέλους μικρὰ μόνο τμήματα τῶν ὑπόδουλων ἐλληνικῶν χωρῶν, ἡ Θεσσαλία (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἐλασσώνας) καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Ἄρτας. Ὅταν στὰ τμήματα αὐτὰ ἔμπαινε ὁ ἐλληνικὸς στρατός, ἡ ὑποδοχὴ πού τοῦ ἐπεφύλαξαν οἱ πληθυσμοὶ ἦταν συγκινητικὴ.²²

Μεγάλη ὁμως ἦταν ἡ λύπη ἐκείνων πού κατοικοῦσαν κοντὰ στὰ νέα σύνορα καὶ οἱ ὁποῖοι ἔμεναν ἔξω ἀπ' αὐτά. Δημοτικὸ τραγοῦδι ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Κόνιτσας ἐκδηλώνει τὰ αἰσθήματα τῶν σκλαβωμένων μὲ τὰ ἑξῆς:

Σ' ὄλον τὸν κόσμο ξεστεριά, σ' ὄλον τὸν κόσμον νήλιος,
Στὰ ἔρημα στὰ Γιάννενα νῶλο καπνὸς κι' ἀντάρα,
Ἄντάρα εἶν' τὰ κλιάματα καὶ κατακνιά εἶν' τὰ δάκρυγια.
Ἀνάθεμά σας, μπρὲ Φραγκιά, καὶ σεῖς καὶ τὰ πρωτᾶτα,
Ποὺ βάλεταν τὸ σύνορο στῆς Ἄρτας τὸ γιοφύρι,
Κι' ἀφήκεταν τὰ Γιάννενα καὶ πήρεταν τὴν Ἄρτα.
Στὴν Ἄρτα ὑψώνουν τὸ σταυρό, στὸ Βόλο τὴ σημαία,
Στὴ Λάρσα καὶ στὰ Τρίγκαλα ζητοῦν τὸ βασιλέα.²³

Ἐπίσης χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ λίγα λόγια καὶ τὰ στερεῶδη, πού σημειώνει ἕνας γέρο Ἡπειρώτης, ὁ Γεροκαλαμένιος, στὸ ἡμερολόγιό του, τὸ δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν ποιητὴ τῆς Στάνης Κώστα Κρυστάλλη:

22. Βλ. σχετικὰ τοὺς τόμους 3 καὶ 4 τῆς Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours, Paris, 1925 καὶ 1926, τοῦ Ed. Driault καὶ M. Lhéritier. Γιά τὴν εἴσοδο τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων στὴ Θεσσαλία βλ. Γιάννη Κ. Κορδάτου, Ἱστορία τῆς ἐπαρχίας Βόλου καὶ Ἁγιάς, Ἀθήνα 1960, σ. 941 κ.ε.

23. Χαράλ. Ρεμπέλη, Κονιτσιώτικα, βραβευθέντα εἰς τὸν Τράντειον διαγωνισμόν, Ἀθήνα 1953, σ. 36.

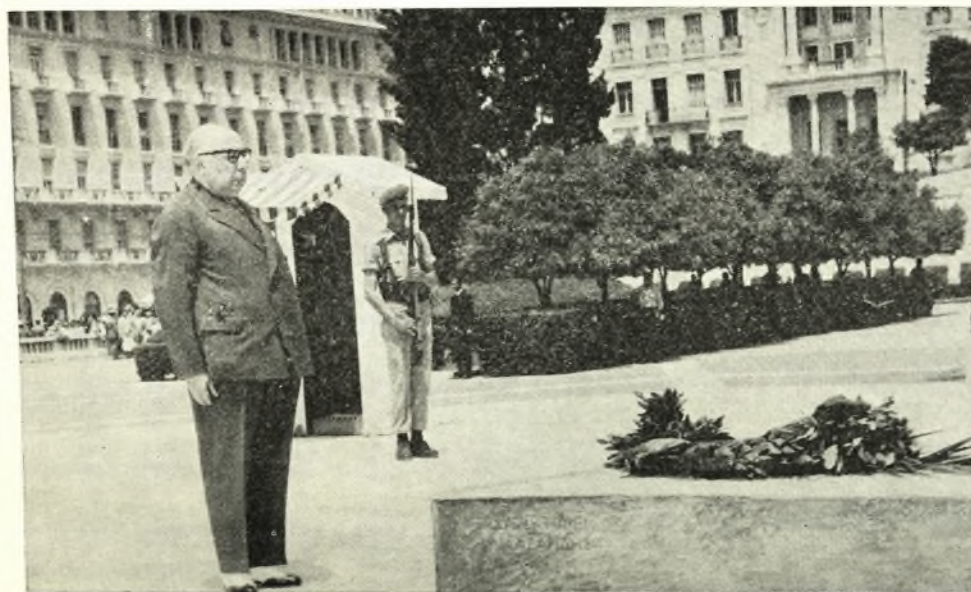
«1881, Ἁλωνάρη 10. Ἐλευθερώθηκε ἡ Θεσσαλία. Οἱ δικές μας ἐλπίδες ἐσβήστηκαν».²⁴

Μ' αὐτὲς τὶς λέξεις τελειώνει τὸ ἡμερολόγιο, λὲς καὶ τὸ κρατοῦσε ὁ σκλάβος Ἡπειρώτης μὲ τὴν προσδοκία νὰ ἰδῇ κάποτε τὴν ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὅταν ὁ ἐπίλογος τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων ἔληξε, χωρὶς νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ ὄνειρό του αὐτό, δὲν εἶχε βέβαια κανένα λόγο νὰ ζῆ. Καὶ πραγματικὰ ἔτσι ἔγινε. Ὁ Κρυστάλλης προσθέτει σὰν ἐπίλογο στὸ ἡμερολόγιο τὰ ἑξῆς: «Ὑστερ' ἀπὸ λίγες μέρες πέθανεν ὁ Γεροκαλαμένιος μὲ τὸ μαράζι καὶ μὲ τὸ παράπονο πού δὲν εἶχε ἐλεύθερη τὴν πατρίδα του».²⁵ Τὸ πλῆγμα ἦταν πολὺ δυνατό, ἦταν θάνασιμο γιὰ τὴν ἡλικία του. Τὸ ἴδιο βέβαια μαράζι κατέτρωγε καὶ τὰ σωθικά ὄλων τῶν Ἑλλήνων, πρὸ πάντων τῶν σκλάβων, ἀλλὰ παράλληλα τοὺς παρηγοροῦσε, ἰδίως τοὺς νέους, ἡ ἐλπίδα ὅτι δὲν θ' ἀργοῦσε ν' ἀνατείλῃ καὶ γι' αὐτοὺς ἡ ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας. Τὸ πρόλεγαν οἱ παραδόσεις, οἱ θρύλοι, τὰ ἱστορικὰ τραγοῦδια, οἱ ποικίλες προφητείες, λαϊκὲς καὶ λόγιες, πού παρηγοροῦσαν αἰῶνες τώρα τὸν ἐλληνικὸ λαό. Τὸ ἐπιβεβαίωναν ὅσα συνταρακτικὰ εἶχαν συμβῆ κατὰ τὸ 1821 καὶ ὅσα ξετυλίγονταν τώρα ἐμπρὸς στὰ μάτια ὄλων τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ μεγάλη σημασία τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς Ἡπείρου. Ἦταν ἕνα μήνυμα γιὰ ἕνα ἐλπιδοφόρο μέλλον. Ἐτσι ἀντιλαμβάνεται τὸ γεγονός καὶ ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς Γεώργιος Α', ὅταν σ' ἕνα ἀπόσπασμα τοῦ λόγου τοῦ θρόνου τὸ χαρακτηριστίζει σὰν ἐχέγγυο γιὰ ἕνα καλύτερο μέλλον.

Ὑστερ' ἀπὸ μισὸ αἰῶνα περιορισμοῦ τῶν Ἑλλήνων στὰ ἀσφυκτικὰ ὄρια, τὰ ὁποῖα εἶχαν χαράξει οἱ πρῶτες συνθήκες, τὸ μικρὸ κράτος ἄρχιζε κάπως ν' ἀναπνέῃ. Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἰονίων καὶ πρὸ πάντων τῆς Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς Ἡπείρου δὲν ἦταν κάτι πού ἐνδιέφερε μόνο τοὺς κατοίκους τῶν χωρῶν ἐκείνων, ἀλλὰ ὁλόκληρο τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος, τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξή του. Ἦταν τὸ γεγονός πού ἔδινε κάποιο ρυθμὸ κανονικῆς ζωῆς στὸ ἴδιο τὸ κράτος. Ἦταν τὸ ρόδισμα μιᾶς αὐγῆς, πού προμνηοῦσε τὴ λαμπρὴ μέρα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Γένους.

24. Κ. Κρυστάλλη: Ἔργα, ποιήματα-πεζά, Ἀθήνα 1912, τ. 2 σ. 163.

25. Ἐνθ. ἀν. σ. 163.

ΑΘΗΝΑΙ

Ἡ λαμπρὰ κατακλείς τῶν ἑορτῶν τῆς ὀγδοηκονταετηρίδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθέρωσης καὶ Ἐνώσεως τῆς γενετήρας μας μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Ὁ ἐκπροσωπῶν τὴν Ἐταιρείαν μας πρόεδρος τοῦ τμήματος διαλέξεων κ. Ἀλέξανδρος Βαμβέτσος μετὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ στεφάνου.